

Více, či méně čárek?

Zdenka Hrušková

Že na tom, kdy v textu klást rozdělovací čárku, mnohdy záleží, o tom uživatelé češtiny jistě vědí své, už i proto, že N. Svozilová věnovala potížím s čárkou velmi mnoho sloupků v Literárních novinách. A ani Naše řeč nebyla na poučení o čárce (a interpunkci vůbec) skoupá. Že někdy z otázek kolem čárek může vzniknout hlavolam, na to nás upozornilo nymburské gymnázium, když do jazykové poradny Ústavu pro jazyk český zaslalo pozoruhodný diagnostický test, patrně překlad některého antického, či spíše orientálního mudrce. Uvedeme tento text, skládající se ze čtyř výroků, nejprve beze všech čárek:

- (1) *Ten kdo ví a neví že ví spí. Probud'te ho!*
- (2) *Ten kdo neví a ví že neví je prostý. Poučte ho!*
- (3) *Ten kdo neví a neví že neví je hlupák. Vyhněte se mu!*
- (4) *Ten kdo ví a ví že ví je moudrý. Následujte ho!*

Úkol – dát čárky tam, kam patří – si rozdělíme do několika kroků. Nejprve položíme čárky tam, kde jsou mimo jakoukoli pochybnost. Tedy zaprvé. Čárkou oddělujeme věty vedlejší od vět hlavních, a to vpředu i vzadu, tedy po obou stranách. O věty vedlejší jde vždy tehdy, jsou-li uvozeny výrazy vztažnými nebo spojkami podřadicími. Ve všech čtyřech výrocích máme vztažné zájmeno *kdo* a podřadicí spojkou *že*. Před nimi je tedy čárka závazná. Poněkud těžší je už zjistit, kde která vedlejší věta (takto uvozená) končí. Bez pochybností to bude jen u vedlejších vět uvozených podřadicí spojkou *že*; zde totiž po slovese věty vedlejší (*ví, neví*) následuje vždy přísudková část věty hlavní, v prvním výroku ještě opřená o opakující se holý podmět (*ten*).

Uveďme si nyní celý náš text s oněmi čárkami, které jsme zatím určili jako nezbytné, závazné:

- (1) *Ten, kdo ví a neví, že ví, ten spí.*
- (2) *Ten, kdo neví a ví, že neví, je prostý.*
- (3) *Ten, kdo neví a neví, že neví, je hlupák.*
- (4) *Ten, kdo ví a ví, že ví, je moudrý.*

Na pohled se zdá, že text je už čárkami přesycený, tedy aspoň nasycený. Přečtěme si však jeden výrok po druhém a uvažme, jaký má smysl. Jak brzy zjistíme, jádro otázky je v tom, jaký je vlastně vztah přísudkových sloves spojených spojkou *a*. Patří snad těsně k sobě a teprve jejich spojení je určeno vedlejší větou předmětnou, uvozenou spojkou *že*? To asi ne, neboť takové přísudkové výrazy jako *ví a ví, ví a neví, neví a neví* by přece nedávaly žádný smysl! Bude tedy

patrně k prvnímu ze sloves připojeno souřadně vždy celé podřadné předmětné souvětí (s tímž podmětem): *a neví, že neví / a ví, že neví / a neví, že ví / a ví, že ví*. To znamená, že vedlejší věta podmětná, uvozená vztažným zájmenem *kdo*, je vlastně souřadným spojením, do jehož druhé věty je zapojena vždy věta předmětná, uvozená spojkou *že*. Získali jsme tak obraz o mluvnické, syntaktické struktuře celého větného celku. Po stránce jejího obsahu, smyslu, nemáme však dosud jasno.

Záhada je totiž ve významu opakujícího se zde slovesa *vědět* v tvaru 3. os. j. č. přítomného času oznamovacího způsobu. Podle Slovníku spisovné češtiny (Praha 1994) můžeme význam tohoto slovesa opsat jako „mít vědomost o někom, o něčem“, tedy vždy jen s nějakým obsahem tohoto vědění: *to vím, něco vím, všechno vím, nic nevím*. Tak je tomu vždy u druhého výskytu tohoto slovesa, kde jeho obsah je určen vedlejší větou předmětnou obsahovou po spojce *že*. Připomíná to – a ne náhodou – ono sokratovské *Vím, že nic nevím*. Jak je tomu však s prvním výskytem slovesa *vědět* – *ví*, blíže neurčeném? Užijeme-li slovesa *vědět* bez předmětového určení, vždy máme na mysli nějaký obsah, ať určitý nebo neurčitý. Např. ve výpovědi *Já vím* máme na mysli to, o čem se právě mluvilo. V našem textu je onen obsah patrně neurčitý, „něco“ /Ten, kdo (něco) ví a [neví, že (to) ví]/, tak bychom mohli doplnit vždy v první části; i v druhé části jde o tento obsah, vzhledem k prvnímu výskytu by však bylo namíště odkazovací zájmeno *to*.

Vraťme se nyní k onomu sokratovskému výroku *Vím, že nic nevím*. Zde je v obou případech sloveso *vědět* – *vím/nevím* určeno svým obsahovým předmětem, nemusíme si je proto pro větší názornost doplňovat. Co tu však výrazně vystupuje do popředí, je to, že to druhé, závislé *vím* je vlastní výpovědí, kdežto to první nezávislé *vím* je výpovědí o výpovědi – je to tedy takový vztah jako mezi předmětným jazykem a jazykem o jazyce (metajazykem); je to vědění o vědění: nejprve se tu klade výrok *já nic nevím* jako předmětný stav mysli a na něm se pak buduje (meta)výrok o tom, že mám vědomost o tomto stavu své mysli. A právě tak tomu je ve všech našich výrociích. Označme si to základní *vím/nevím* jako *vím 1/nevím 1* a to „nadstavbové“ jako *vím 2/nevím 2*. Tak získají naše výroky tuto podobu:

- (1) *Ten, kdo (něco) ví 1 a neví 2, že (to) ví 1, ten spí.*
- (2) *Ten, kdo (něco) neví 1 a ví 2, že (to) neví 1, je prostý.*
- (3) *Ten, kdo (něco) neví 1 a neví 2 (tj. nemá povědomost), že neví 1, je hlupák.*
- (4) *Ten, kdo (něco) ví 1 a ví 2 (je si vědom toho), že ví 1, je moudrý.*

Považujeme za přirozené, že jestliže něco víme nebo nevíme, jsme si toho vědění nebo nevědění také vědomi. Proto také mezi výroky *ví* a *ví, že to ví* je vztah prostého sloučení stejně tak jako mezi výroky *neví* a *ví, že neví*; čárka tu tedy není namíště. Naopak jestliže něco nevíme,

ale nevíme, že nic nevíme, není to vztah prostého sloučení, jak to poznáme i z toho, že jsme tu mohli užít výrazně odporovací spojky *ale*. V těchto větách má tedy i spojka *a* smysl odporovací, proto je tu čárka namíště.

Prvořadě pro náš úkol, rozhodnout, zda v našich výrocích budeme, či nebudeme klást čárku před spojkou *a*, bude povaha této spojky v příslušných kontextech. Vyjadřuje-li tu spojka *a* poměr slučovací, nepřipadá psaní čárky před ní v úvahu. Tak je tomu beze vsí pochybnosti ve výrocích (2) a (4). Ve výrocích (1) a (3) bychom však spojkou *a* mohli nahradit jednoznačně odporovací spojkou *ale* nebo *avšak*, to znamená, že tento vztah není čistě slučovací, nýbrž odporovací, ovšem slabě odporovací, proto tu také autor textu užil téže spojky *a* jako ve výrocích, v nichž poměr mezi výrazy spojenými touto spojkou je jednoznačně slučovací. Z toho plyne, že ve výrocích (1) a (3) bychom mohli pro větší významovou zřetelnost čárku před spojkou *a* psát. Na rozdíl od všech ostatních případů kladení čárky v těchto výrocích je však v těchto případech kladení čárky jen možné, nezávazné, fakultativní. Je tomu tak proto, že mluvnická i významová stavba výroků je záměrně stejná a že autor zřejmě nechtěl usnadnit odhalení smyslu jednotlivých výroků – jak bychom řekli – podat jej po lopatě, nýbrž vyžadoval po řešiteli jisté myšlenkové úsilí.

Dospěli jsme tedy po několika oklikách k této výsledné podobě našeho textu (fakultativní čárky uvádíme v závorkách):

Ten, kdo ví(,) a neví, že ví, ten spí. Probud'te ho!

Ten, kdo neví a ví, že neví, je prostý. Poučte ho!

Ten, kdo neví(,) a neví, že neví, je hlupák. Vyhněte se mu!

Ten, kdo ví a ví, že ví, je moudrý. Následujte ho!

Naše řeč, ročník 82 (1999), číslo 4, s. 220–222.

Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7536>.